

Egy vázlat vázlata*

Noha Istóczy Győzöt nemcsak érdekes személyisége, de eszméletörténeti jelentősége is kiemeli az elmúlt másfél évszázad magyar szélsőjobboldali mozgalmainak vezéralakjai közül, ráadásul a forrásfeltárás terén is bőven volna még teendő,¹ a történetírás eddig meglepően kevés figyelmet szentelt az Országos Antiszemita Párt alapítójának. Bosnyák Zoltán 1940-es, a forrásokkal és a hivatkozásokkal meglehetősen lazán bánó, apologetikus életrajzi pamfletjét² követően egyedül Kubinszky Judit 1976-os monográfiája említhető jelentős és eredeti kutatómunkát összegző, újdonságot hozó és kiindulópontként szolgáló monográfiaként. Szabó Miklós vagy Gyurgyák János vonatkozó eszméletörténeti munkái³ elsősorban szemléletükben és értelmező munkájukkal hoztak újat, de alapként ők is

* PAKSY Zoltán: *Istóczy Győző és a magyar antiszemita mozgalom (1875–1892)*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018. 282 p.

¹ Istóczy esetében feltűnő a személyes iratok, naplók, levelezések hiánya, aminek következtében magánéletéről és eszméi alakulásáról, az azokat befolyásoló benyomásairól is viszonylag keveset tudunk. Mivel kifejezetten grafomán és nárcisztikus személyről van szó, akinek még a második világháború idején is éltek közvetlen leszármazottai (1943-ban az *Egyedül vagyunk* című szélsőjobboldali lap akkor még élő három lánya közül kettővel hosszú interjút készített), nem kizárt, hogy ezek az iratok ott lappanghatnak egy még feltáratlan hagyaték vagy egy levéltár mélyén, és bármikor előkerülhetnek – persze ha nem pusztultak el az elmúlt száz év viszontagságai során.

² BOSNYÁK Zoltán: *Istóczy Győző élete és küzdelmei*. Könyv- és Lapkiadó Részevnytársaság, Budapest, 1940.

³ Mindenekelőtt SZABÓ Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2003; il-

ezekre a művekre támaszkodtak, míg Welker Árpád⁴ vagy Mary Gluck⁵ kiváló tanulmányai inkább az életút egy-egy epizódjának részletgazdag feldolgozásával tűnnek ki.⁶

Paksy Zoltán tényleges hiányra érzett tehát rá, amikor több mint négy évtizeddel Kubinszky könyve után Istóczy és mozgalma történetének újrafeldolgozására vállalkozott. Próbálkozását nemcsak az utóbbi évtizedekben a korai antiszemitizmus eszme- és mozgalomtörténetéről felhalmozódott frissebb tudásanyag indokolja, de az is, hogy az 1976-os könyv – alaposága ellenére is – igencsak magán hordozta a kor lenyomatát. Sematikus, vulgármarxista értelmezési kerete és retorikája sokszor ment a minőség rovására, az ideologikus, „leleplező” szerzői intenció olykor jelentősen tompította az eszmetörténeti analízis élességét.

Az Istóczy Győző és a magyar antiszemita mozgalom nagyjából követi a téma eddigi irodalmának hagyományos dramaturgiai struktúráját: az antiszemitizmus európai előzményeiről szóló áttekintést követően röviden szól Istóczy családi háttéréről, tanulmányairól és pályafutása kezdeteiről, majd részletesen elemzi antiszemita fordulatát és belépését az országos nyilvánosságba. Ezt követően rátér a *Jövők*, majd a *12 Rőpirat* című antiszemita folyóiratok elindítására és az alulról jövő zsidóellenes kérvényezési hullámra, külön fejezetekben ismertette a tiszaszlári ügyet, illetve az annak nyomán lezajlott 1883-as zavargásokat. Ezután pedig az antiszemitizmus mozgalommá,

letve GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

⁴ WELKER Árpád: A baltavári ügy. Egy pályakezdő antiszemita politikus – Istóczy Győző – kulcsélménye. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*, 1998/4. 44–64.

⁵ MARY GLUCK: A Wahrmann–Istóczy-párbaj. In: Frank Tibor (szerk.): *Honszeretet és felekezeti hűség. Wahrmann Mór 1831–1892*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2006. 171–182.

⁶ Érdemes még említést tenni Andrew Handler Istóczy-életrajzáról is (Andrew HANDLER: *An Early Blueprint for Zionism. Győző Istóczy's Political Anti-Semitism*. East European Monographs, Boulder, 1989), amely egyébként meglepő módon nem szerepel a szerző által feldolgozott szakirodalom listáján, pedig eredeti szempontokat és Kubinszkyhoz képest új kutatási eredményeket is tartalmaz.

aztán párttá szervezését, parlamenti működését és választási küzdelmeit ismerteti, majd a párt szétesésével és jelentéktelenségbe süllyedésével, illetve a mozgalom újraszervezésére tett sikertelen próbálkozásokkal zárul.

Nem fér kétség hozzá, hogy Paksy Zoltán alaposan beleásta magát a forrásokba: a könyv több témában – mindenekelőtt az Országos Antiszemita Párt kampányainak és választási szerepléseinek elemzésekor vagy a korabeli antiszemita sajtó és pamfletirodalom áttekintésekor – fontos információkat és szempontokat villant fel, amelyek a korábbi feldolgozásokból kimaradtak, esetleg nem kellő súllyal szerepeltek. Különösen nagy figyelmet szentel az 1884-es választási küzdelemnek: a kampány alapos, a fontosabb választókerületekre külön-külön ráközelítő feldolgozása és differenciált elemzése alighanem a monográfia legerősebb része. A kötet érdeme az is, hogy differenciált és korrekt képet nyújt Istóczy személyéről, intellektuális alkatáról és jelleméről. Nem démonizálja, de nem is becsüli le intellektuális adottságait vagy politikai teljesítményét, mint a téma egyes, ideológiailag motivált kutatói.

Sajnos azonban az új Istóczy-monográfia mindezek mellett is gyakorlatilag vázlat maradt, és annak is félkész. Az 1884-es választásokat leszámítva nemigen találkozunk olyan résztémával, amelyben Paksy Zoltán monográfiája jobb vagy bármilyen vonatkozásban újszerű lenne elődjeivel összevetve. A lineáris eseménytörténetet megszakító elemző kommentárok többnyire meglehetősen felületesek és repetitívek, jobb esetben a szakirodalom jól ismert állításait ismétlik. A hosszú, olykor többoldalasra nyúló összefüggő forrásidézetek sokszor funkciótlanak tűnnek, különösen annak fényében, hogy a legtöbbször nem követi őket érdemi reflexió, szélesebb vonatkoztatási rendszerben elvégzett kritikai értékelés. Sokszor nem is világos, miért épp a választott idézet szerepel kiemelt terjedelemben, és miért épp ott, ahol, ahogy az sem, hogy voltaképpen mi is a szerző viszonyulása az adott forrásrészlethez, vagy egyáltalán mi volt a célja az idézésével.⁷

⁷ Jellemző példa, amikor azt követően, hogy a szerző kísérletet tett az Istóczy által kulcsmozzanatként értékelt „baltavári ügy” részletes rekonstruk-

A kötet talán legnagyobb hiányossága, hogy nemigen tekint túl szűken vett tárgyán, a címszereplő életének és politikai működésének eseménytörténetén. Többé-kevésbé pontosan felmondja a klasszikus antiszemitizmus-szakirodalom fő állításait: mindenekelőtt Szabó Miklós alkalmazkodásiválságtézisére támaszkodik, így az antiszemitizmust elsősorban a tőkés átalakulás nyomán kialakuló feszültségek tünetének, a hagyományos hatalmi-gazdasági-kulturális elit pozícióvédő reakciójának tekinti. Ezen túlmenően azonban nem törekszik újat mondani az antiszemitizmus eszmetörténeti gyökereiről és hazai formaváltozásairól, magyarországi sajátosságairól, ráadásul teljességgel figyelmen kívül hagyja a hazai és nemzetközi antiszemitizmus-irodalom alapvető problémafelvetéseit is.⁸

Mindenekelőtt, miközben a kötet voltaképpen témája az antiszemitizmus, egyetlenegyszer sem tesz kísérletet arra, hogy meghatározza, mit is jelent pontosan ez a fogalom: zsidóellenes érzületek halmazát? Politikai eszmék és meghatározott retorikai elemek laza együttesét? Esetleg komplett, koherens politikai ideológiát? Ugyanígy nem elemzi mélységeiben azt a problémát, hogy voltaképpen mi is különbözteti meg a modern politikai antiszemitizmust a középkori-kora újkori teológiai antijudaizmustól, vagy hogy mi a kapcsolat a kettő kö-

ciójára (amikor is Istóczynek évekig pereskednie kellett egy szabálytalan árverés miatt, amelyet törvényszéki bíróként felügyelt, és saját beszámolója szerint ez nyitotta volna fel a szemét a „zsidókérdésben”), a fejezet végére (37–38.) odailleszti Bosnyák Zoltánnak az ügyről szóló, antiszemita szempontú interpretációját. Az olvasó joggal számíthatna arra, hogy a közel egyoldalas forrásrészletet kritikai analízis vagy legalább bármiféle szerzői kommentár követi majd, a szóban forgó alfejezet azonban Bosnyák utolsó írásjelével egyszerűen véget ér.

⁸ Az egyébként sem túl terjedelmes szakirodalmi listában ráadásul több olyan alapvető munka is található, amelyekre Paksy egyszer sem hivatkozik, és magán a szövegen sem érezhető a hatásuk. Gyurgyák János már említett monográfiája és KOMORÓCZY Géza *A zsidók története Magyarországon II. 1849-től a jelenkorig* (Kalligram, Pozsony) című műve mellett ilyen: KÖVER György: *A tiszzaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011. – Utóbbi feldolgozásának hiánya például igencsak érződik a hazai antiszemitizmus történetében kulcsszerepet játszó tiszzaeszlári ügyről szóló, fájóan felületes fejezetben.

zött.⁹ A kérdéskör releváns problémákat és szempontokat felvető nemzetközi szakirodalma a legutóbbi Istóczy-monográfia óta könyvtárnyi mennyiségű anyaggal bővült, és egy 2018-as újraértelmezésnek épp az lehetett volna az egyik legfontosabb feladata, hogy a magyar politikai antiszemitizmus születésének történetét hozzákapcsolja ehhez a szakmai diskurzushoz.¹⁰

Ezzel összefüggő probléma, hogy Paksy mentalitástörténeti kontextusából kiragadva kezeli a hetvenes évek közepére politizálódó zsidóellenességet, figyelmen kívül hagyva annak mély kulturális gyökereit. Miközben – egyébként kizárólag a másodlagos forrásokra építve – vázlatos áttekintést ad a modern antiszemitizmus néhány kötelezően felsorolandó nemzetközi ideológusáról (Wilhelm Marr-ról, August Rohlingről, Karl Luegerről, vagy Adolf Stöckerről), és hosszan elemzi a nyolcvanas és kilencvenes évek Magyarországnak katolikus sajtóját, illetve Kolgyári C. Titusz 1876-os, *A zsidók viláгурalma* című röpiratát, egyetlen mondat erejéig sem foglalkozik az antiszemitizmus bőséges hazai előfutár-irodalmával. Pedig ez az a terület, ahol valóban újat és érdemit lehetett volna mondani a témáról, és amely nélkül Istóczy történelmi szerepét lehetetlen a helyén értékelni.

Abban a több mint száz éve tartó vitában, amely már Istóczy életében is azt feszegette, hogy az általa és követői által megfogalmazott eszmék mennyiben tekinthetők a hazai közegtől idegen, külföldi minták szolgai másolatának, és mennyiben a hazai eszmetörténeti és kulturális hagyomány szerves részének, döntő szerep jut annak az Istóczy-irodalomban a mai

⁹ Ez már csak azért is meglepő, mert maga Paksy is több ízben is hivatkozik Jakov Katz klasszikus alapművére (Jakov KATZ: *Az előítéletől a tömeggyilkosságig. Az antiszemitizmus története 1700–1933 között*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001), amelynek lényegében épp ez a probléma áll a középpontjában. A kérdés áttekintésére és a megválaszolására tett meggyőző kísérletre lásd Shulamit VOLKOV: *Az antiszemitizmus mint kulturális kód. (Gondolatok a császári Németország antiszemitizmusának történetéről és az azzal foglalkozó történetírásról)*. In: KOVÁCS András (szerk.): *A modern antiszemitizmus*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999. 515–540.

¹⁰ A terminológiai reflektálatlanságból erednek az olyan fogalmi furcsaságok is, mint például a „nemzeti radikális szélsőjobboldal” (267.), vagy hogy a szerző összekeveri a törvénykezést a törvényalkotással (14.).

napig kellő figyelmet nem kapó ténynek, hogy a zsidóellenes sztereotípiák és sokszor politikai konzekvenciákat is hordozó toposzok a populáris és az elitkultúrának is integráns részét képezték. Paksy több ízben is rácsodálkozik arra, hogy már a hetvenes–nyolcvanas évek antiszemita diskurzusában a maguk teljességében megjelennek a 20. században meghatározóvá váló szélsőjobboldali narratívák és ideológiai elemek, illetve hogy ezek már „foglalkoztatták az értelmiség egy részét” (26.). Pedig ezen semmi csodálkozni való nincs, ha figyelembe vesszük, hogy ezek a sztereotípiák szórványosan legkésőbb a Rákóczi-szabadságharc idején megjelentek Magyarországon,¹¹ a 19. század elejétől pedig egyre intenzívebben jelen voltak a közéleti diskurzusban, majd a szélesebb körben ható populáris kultúrában is.¹² A számtalan példa között Virág Benedeknél olvashatunk például a zsidók „túlszaporodása” jelentette demográfiai veszélyről,¹³ Kölcsey már a harmincas években a zsidók kapzsiságában és erkölcstelenségében látta a vidék elszegényedésének fő okát,¹⁴ Berzsenyi pedig egy 1834-es tanulmányában értekezett hosszan arról, szerinte hogyan fosztják ki a zsidók az általuk leitatott és lezüllesztett parasztokat, és hogyan döntik végső romlásba a keresztény többséget.¹⁵ Ennél is nagyobb jelentősége van az egyik legelső modern magyar nagyregénynek, Kuthy Lajos 1846–1847-es, *Hazai rejtelmek* című könyvének. A populáris, a szélesebb olvasóközönség körében is igen nép-

¹¹ Lásd erről: KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon I. A középkortól 1849-ig*. Kalligram, Pozsony, 2012. 578–579.

¹² Kubinszky korával ellentétben ma már alapkutatások is bőséggel rendelkezésre állnak, amelyek segíthetik a témában való tájékozódást. Mindenekelőtt lásd SZALAI Anna: *Házalók, árendások, kocsmárosok, uzsorások. Zsidóábrázolás a reformkori prózában*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. E mű alapos bevezető tanulmányban elemzi és bőséges forrásválogatással segíti a téma iránt érdeklődőket. A reformkor előtti időszakról lásd még például UNGVÁRI Tamás: *Ahasvérus és Shylock. A „zsidókérdés Magyarországon”*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

¹³ Lásd a *Tolnai Festetics László ifjú grófhhoz* című, 1798-as költeményt.

¹⁴ Lásd KÖLCSEY Ferenc: *A szatmári adózó nép állapotáról*. In: *Uő: Összes művei*. II. kötet. *Politikai beszédek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960. 27–39.

¹⁵ BERZSENYI Dániel: *A magyarországi mezei szorgalom akadályairól*. In: *Uő: Összes művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 329–359.

szerű regény gonosz zsidó karakterével, a már-már parodisztikusan romlott Lóbl Simon uzsorással az összes későbbi antiszemita toposzt kivétel nélkül felsorakoztatta.¹⁶

Istóczynek a magyar politikai és eszmetörténetben játszott szerepe sem értékelhető a helyén, ha nem reflektálunk ezekre az előzményekre, ahogy az sem, hogy a kapitalizálódással járó, Paksy által is tárgyalt társadalmi feszültségek miatt épp a zsidókkal szembeni előítéletek átpolitizálódásában artikulálódhattak. Valójában sem a „nem termelő munkákra” való hajlam, sem az „uzsorázás”, sem a „pálinkáztatás”, sem a „zsidó bujaság”, sem a sajtónak mint a keresztényellenes zsidó világ-összeesküvés fő eszközének képzete nem Istóczy vagy a *12 Rőpirat* más szerzőinek a találmánya. Ezek mélyen átszőtték a magyar irodalmi és tágabb értelemben vett kulturális hagyományt, és a hetvenes évek nyugtalan válságperiódusában kész „csomagként” álltak az új politikai piaci réseket keresők rendelkezésére. Istóczy politikai teljesítménye valójában abban állt, hogy ezeket a készen kapott, a közgondolkodásban nagyon is jelen lévő és széles körben ismert elemeket átfogó társadalmi valóságértelmezést kínáló és cselekvésre mozgósító, koherens és modern politikai ideológiává gyúrta. Paksy ezzel szemben – amellett, hogy több helyütt is elismeri, hogy könyvének főszereplője távolról sem csupán szolgál másolója volt a külföldi mintáknak – „saját tapasztalatai következményeként” (véltetően a baltavári ügy eredményeként) értelmezi Istóczy zsidóellenességét, mint ha az antiszemitizmus hazai megjelenése lényegében azon múlt volna, hogy egy törvényszéki bíró egy árverésen konfliktusba került egy szabálytalanul licitáló zsidóval.

Ebből a szempontból is súlyos hiányérzetet hagy, hogy a szerző 1896-ban hirtelen lezárja a történetet, és egyetlen szót sem ejt Istóczy életének utolsó tizenkilenc évéről. Márpedig tanulságos például, hogy a kétségekívül őszintén és szíve mélyéből zsidógyűlölő¹⁷ politikus az antiszemita hullám elcsitulása után,

¹⁶ KUTHY Lajos: *Hazai rejtelmek* I. Franklin Társulat, Budapest, 1906.

¹⁷ Az Istóczy-irodalom mindaddig nem dolgozta fel a politikus életének egyik szomorú és politikailag sem érdektelen tragédiáját, amely jól illusztrálja antiszemita tévképzeteinek súlyosságát: 1897-ben Imre nevű fia mindössze ti-

a közhangulat változását érezve, stratégiai okokból hogyan szorítja háttérbe saját antiszemita meggyőződését, amikor azt reméli, hogy mérsékeltebb hangütéssel újra visszatérhet a közélet fősodrába. Istóczy kései működése, utolsó írásainak¹⁸ elmélyültebb elemzése szintén a vonatkozó irodalom továbbra is fennálló adóssága, ahogy annak nyomon követése is, hogy milyen szerepet játszott és hogyan alakult át az Istóczy-emlékezet a 20. századi (szélső)jobboldali diskurzusokban.

A kötetben az általános, a tartalom minőségét nagyban romboló hiányosságok mellett is hemzsegnak a ténybeli tévedések és szakmai pontatlanságok, amelyek kis odafigyeléssel vagy gondos szerkesztői munkával kiküszöbölhetők lettek volna.¹⁹ A 228. oldal szerint például a tizaeszlári per az 1882 szeptemberében tartott első nemzetközi antiszemita kongresszus „érdeklődésének homlokterében állt” – annak ellenére, hogy – bár a nyomozati eljárás már valóban zajlott – a per csak a következő év júniusában kezdődött. A szerző tényként veszi át azt a Bosnyák Zoltán nyomán elterjedt állítást is, amely szerint a szabálytalan baltavári árverést követően megkárosított hitele-

zenhét évesen elhunyt, amiért a gyászoló apa nyilvánosan a fiatalember kezelőorvosát, Kelen Józsefet tette felelőssé. Amikor az orvos tisztázatlan körülmények között elhunyt, és több lap is azzal vádolta meg Istóczyt, hogy ő kergette öngyilkosságba, ő hosszú cikkben fejtette ki arra vonatkozó gyanúját, hogy a zsidók egy kiterjedt összeesküvés keretében megvesztegették Kelent, hogy irtsa ki az egész Istóczy családot, aminek végül a fia esett áldozatul.

¹⁸ Mindenekelőtt Istóczy Győző: *A magyar nemzetet megillető hely az európai népcsaládban. Népismeai és nyelvészeti tanulmány.* Buschmann F. Könyvnyomdája, Budapest, 1908; illetve Istóczy Győző: *Emlékiratfélék és egyebek.* Buschmann F. Könyvnyomdája, Budapest, 1911. Mindkét mű érdekes adalékokkal szolgál Istóczy kései működéséről és élete körülményeiről, ahogy az őt a „zsidókérdésen” kívül foglalkoztató közéleti, nemzetközi kérdésekről is.

¹⁹ A copyrightoldal és a kolofon alapján nem kizárt, hogy a könyvnek egészen egyszerűen nem volt szerkesztője, ami sajnos rajta is hagyta a nyomát a szövegen: nemcsak a nyelvi fésületlenségen és a ténybeli tévedések sokaságán, de a hivatkozások, a bibliográfia és a névmutató rendezetlenségén is tetten érhető a gondozatlanság (a szó szerinti hivatkozások esetében – például a 240., a 255. vagy a 257. oldalon – többször is elmaradt az oldalszám; a bibliográfiában felsorolt tételek mintegy felénél hiányzik a kiadó megjelölése; Zichy-Ferraris Viktor neve pedig kétszer, ráadásul mindkét esetben hiányosan és hibásan tűnik fel a névmutatóban, Zichyként és Zichy Ferrarisként, miközben a főszövegben, a 128. oldalon is helytelenül, kötőjel nélkül szerepel.

zók nagy összegű (Bosnyáknál: 60 ezer forintos) kártérítési pert indítottak Istóczy ellen. Noha a történetet minden későbbi feldolgozás átvette a nemzetiszocialista hobbitörténésztől,²⁰ Paksy épp arra a Welker Árpádra hivatkozva tesz említést a perről, aki hivatkozott tanulmányában²¹ a történetnek ellentmondó bizonyítékok alapján arra jutott, hogy a kártérítési perre valójában valószínűleg nem került sor.²²

Különösen zavarba ejtő az a lábjegyzetben található állítás, amely szerint August Rohling a *Der Talmudjude* című „kötetben a Talmudot lefordította héber nyelvről”, majd azt elemezte (54.). Ez a félmondat arra enged következtetni, hogy a szerző sem Rohling könyvébe (vagy az arról szóló, terjedelmes másodlagos irodalomba) nem lapozott bele, sem a Talmudról nem tudja, hogy micsoda – különben eszébe sem jutna olyat állítani, hogy a nem egészen hetvenoldalas pamfletbe belefért volna egy sok ezer oldalas szöveg fordítása és „elemzése”. Ez a tévedés ráadásul több filológiai hanyagságnál, hiszen a könyv fő témájának lényegét, a modern politikai antiszemitizmus (és Istóczy diszkurzív stratégiája) egyik alapvető sajátosságát érinti: nevezetesen annak szekuláris, racionalista, sőt ha torz módon is, de kifejezetten szcientista jellegét.

A középkori antijudaizmus vallási érvrendszerével szemben és önmagát attól megkülönböztetve ugyanis a modern politikai antiszemitizmus képviselői a tudomány tekintélyére hivatkozva igyekeztek diszkreditálni a zsidókat. Maga Istóczy is számos alkalommal hangsúlyozta, hogy ellenfelei vádjaival szemben nem a középkori vallási előítéleteket kívánja feltámasztani, hanem a „Judaizmussal” mint átfogó társadalmi, gazdasági, kulturá-

²⁰ KUBINSZKY Judit: I. m. 55.; Andrew HANDLER: I. m. 15. Kubinszky egyébként – tőle szokatlan módon – forrásmegjelölés és hivatkozás nélkül idézi fel az esetet, de interpretációja nyilvánvalóvá teszi, hogy Bosnyák munkájából dolgozott.

²¹ WELKER Árpád: I. m.

²² Welker nem találta nyomát az eljárásnak a Vas Megyei Levéltárban. Maga Istóczy, aki évtizedeken át dédelgette, illetve visszaemlékezéseiben mániákusan újra és újra felidézte az öt ért sérelmeket, egyik írásában sem tesz említést kártérítési perről, egy későbbi sajtóperében pedig egyenesen leszögezte, hogy nem volt érintett más perben vagy akár fegyelmi eljárásban (WELKER Árpád: I. m. 48–49).

lis és politikai jelenséggel vívja küzdelmét. Ennek megfelelően beszédeiben és írásaiban sem az „istengyilkosságra” vagy a középkori, teológiai alapú antijudaizmus más érveire hivatkozva követelte a zsidókkal szembeni „önvédelmet”, hanem történeti, közgazdaságtani, demográfiai vagy akár közegészségügyi áltudományos adatokat és tanulmányokat idézve. Ebbe a diszkurzív keretbe illeszkedik – más „tudományos” szaktekintélyek mellett – a Rohlingra való gyakori hivatkozás. A *Der Talmudjude* szerzője valójában nem fordította le a Talmudot, hanem – nagyban építve Johann Andreas Eisenmenger 1700-as, *Entdecktes Judenthum* című munkájára – kontextusukból kiragadott és gyakran félremagyarázott Talmud-idézetekkel igyekezett bizonyítani a zsidók erkölcsstelenségéről, összeférhetetlenségéről és a keresztény társadalmak pusztá létét fenyegető voltáról alkotott antiszemita toposzokat. Zsidógyűlölő rögeszméit tudományos háttere és egyetemi katedrája tekintélyével legitimálta, ami ideális hivatkozási alappá tette azoknak a politikusoknak a szemében, akik el akarták határolni saját eszméiket a felvilágosodás előtti, „középkori babonáktól”, és kifejezetten racionális, sőt tudományos köntösbe próbálták öltöztetni antiszemita rágalmaikat.

A teljes hibajegyzék szétfeszítené ennek az írásnak a kereteit, a fent felsorolt példák azonban talán jól érzékeltetik a kötet főbb problémáit. Istóczy és a korai antiszemita mozgalom történetének korszerű újraértelmezése, a homályos kérdések tisztázása és az esetlegesen továbbra is lappangó források felkutatása továbbra is elvégzésre váró munka. Reméljük, hogy nem kell rá újabb negyven évet várni.

Filippov Gábor